

โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2"

บทคัดย่อสาขาสังคมศิลป์

โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2" ด้วยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ดำเนินการต่อเนื่องจากโครงการภาคแรก ตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2545 ถึง 30 มิถุนายน 2548 โดยสาขาสังคมศิลป์ ได้ดำเนินการและจัดกิจกรรมต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของโครงการคือ การนำทรัพยากรการวิจารณ์มาใช้ในรูปของการศึกษาในระบบและการศึกษาสำหรับประชาชน ศึกษาภาวะการวิจารณ์ พัฒนาความสามารถด้านการวิจารณ์ให้แก่ผู้สนใจ และปรับการวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะ อันจะช่วยปลุกความสำนึกในพลังทางปัญญาของการวิจารณ์ในสังคมไทย กิจกรรมเหล่านี้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการแต่ละส่วนในระดับที่ต่างกัน อย่างไรก็ตาม ผลจากการดำเนินการทำให้ทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่เป็นเงื่อนไขทั้งของการเสนอทัศนะวิจารณ์และส่วนของการรับการวิจารณ์โดยเฉพาะในสาขาสังคมศิลป์ชัดเจนขึ้น

กิจกรรมของโครงการต่างๆ รวมทั้งบทสรุพนัยที่ได้คัดสรรจากโครงการภาคแรก สามารถนำมาใช้เพื่อกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ได้กว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มที่สนใจสังคมศิลป์ และยังสามารถขยายขอบเขตของความสนใจในสาขาสังคมศิลป์ให้เชื่อมโยงกับสาขาอื่นๆ ในโครงการได้ด้วย ดังลักษณะที่เรียกว่า "ศิลปะและการวิจารณ์สองทางให้แกกัน" ซึ่งในโครงการนี้ได้เห็นถึงความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ชัดเจนมากขึ้น ทั้งจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมและวิทยากร โดยเฉพาะโจทย์หรือประเด็นที่จะนำไปสู่การวิจารณ์ที่โครงการหรือสาขาสังคมศิลป์ได้กำหนดขึ้นนั้นสามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายของการวิจารณ์ให้กว้างขวางและมีเนื้อหาในการวิจารณ์ที่ลุ่มลึกขึ้นด้วย ทั้งเป็นผลมาจากการเชื่อมโยงความรู้จากสาขาต่างๆ เข้าด้วยกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า กิจกรรมต่างๆ ของสาขาสังคมศิลป์จะมีความคึกคักและมีประเด็นที่มีนัยของการวิจารณ์ที่น่าสนใจหลากหลายก็ต่อเมื่อมีผู้สนใจในการวิจารณ์และสังคมศิลป์จากต่างสาขาเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของสังคมศิลป์กับศิลปะแขนงอื่นๆ นั้นสามารถก่อให้เกิดทัศนะวิจารณ์และองค์ความรู้ที่หลากหลายขึ้นได้อย่างมาก รวมทั้งงานสร้างสรรค์ทางสังคมศิลป์เองก็ปฏิเสธความสัมพันธ์กับศิลปะแขนงอื่นไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณศิลป์ ซึ่งโครงการวิจัย ภาค 2 นี้ได้พบความสัมพันธ์ทั้งในเชิงการสร้างงานต้นแบบ และตีความใหม่ โดยอาศัยแนวทางของศิลปะสองทางให้แกกันนี้อย่างชัดเจน

ในส่วนของผู้รับงานวิจารณ์สังคมศิลป์นั้น ผู้สนใจที่จัดว่าเป็นคนภายนอกมิได้มีความสามารถแตกต่างกับผู้สนใจที่เป็นคนในรวมทั้งการพบปัญหาบางประการในส่วนของการรับของกลุ่มนักศึกษาในสาขาสังคมศิลป์ก็สะท้อนให้เห็นถึงนัยทางการศึกษาในสาขานี้ด้วย ปัญหาประการหนึ่งในเรื่องการเสนอทัศนะวิจารณ์และการรับคือ ความสามารถในการรับสารที่เป็น

นามธรรมในงานวิจารณ์ ซึ่งอาจเป็นเพราะการขาดความเข้าใจในบริบทที่เกี่ยวข้องกับดนตรีที่ต่างวัฒนธรรมและการขาดโอกาสที่จะได้สัมผัสกับงานต้นแบบที่กล่าวถึงในบทวิจารณ์นั้นๆ ซึ่งปัญหาเหล่านี้อยู่นอกความสามารถของโครงการที่จะแก้ไขได้ แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมต่างๆที่โครงการได้จัดขึ้นก็นับได้ว่ามีผลต่อการลดช่องว่างเหล่านี้ลง ทั้งในส่วนของ การเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างผู้สร้างงานต้นแบบ และงานวิจารณ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจต่อไป

จากแนวทางการดำเนินการที่เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เกี่ยวข้องกับการสร้าง การรับ ทำให้เห็นแนวทางในการพัฒนาการวิจารณ์ที่สามารถสื่อสารกับผู้รับที่เป็นมหาชนในทุกระดับ และที่สำคัญการเรียนรู้จากประสบการณ์เหล่านี้นับเป็นการเชื่อมโยงและสะสมความรู้อันหลากหลายอันเป็นความจำเป็นสำหรับผู้ทำงานวิจารณ์ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการวิจารณ์สังคีตศิลป์ที่มีการปรับเปลี่ยนตามมุมมองทางศิลปะและตามสภาพสังคมได้ตลอดเวลา

รายงานเสนอผลการวิจัย (สาขาสังคมศิลป์)

(1 ก.ค. 2545 - 30 มิ.ย. 2548)

โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2"

รังสิพันธุ์ แข็งขัน
(ผู้ประสานงานสาขาสังคมศิลป์)

โครงการวิจัย “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2” ซึ่งมีระยะเวลาในการวิจัย 3 ปี ได้ดำเนินงานมาจนเสร็จสิ้นแล้ว ผู้ประสานงานสาขาสังคมศิลป์จะรายงานผลการดำเนินงานวิจัยตามหัวข้อต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ ผลที่คาดว่าจะได้รับ การดำเนินการ

1.1 การปรับปรุงการวิจารณ์ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ทั้งที่เป็นการศึกษาในระบบและการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป

สาขาสังคมศิลป์ได้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรวบรวมบทวิจารณ์ในรูปของสารนิพนธ์ที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่โครงการ ภาค 1 สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในส่วนนี้ได้อย่างมาก ทั้งที่เป็นแนวทางสำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการวิจารณ์และการใช้เป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาในเรื่องดนตรี ในมุมมองของบริบททางสังคมที่หลากหลาย ดังความเห็นของผู้ที่ได้อ่านบทสารนิพนธ์ส่วนหนึ่งที่คัดเลือกเพื่อใช้ในการวิจัยการวิจารณ์ ซึ่งต่างก็เห็นพ้องว่า ข้อมูลเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการศึกษาในหลายระดับและมีความหลากหลายของเนื้อหา แต่ทั้งนี้ประโยชน์และพลังทางปัญญาในบทวิจารณ์ต่าง ๆ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถในการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากผู้อ่านซึ่งเป็นผู้รับ ทั้งนี้จากผลการวิจัยผู้รับพบว่า ผู้รับมีความสามารถในการรับและการพิจารณาถึงประโยชน์จากบทวิจารณ์ในระดับที่แตกต่างกัน อันเป็นการสะท้อนว่า ปัจจัยสำคัญในเรื่องการได้ประโยชน์หรือผลของการรับบทวิจารณ์ส่วนหนึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้รับเองด้วย

1.2 การศึกษาสภาวะของการรับ และกลุ่มผู้รับงานวิจารณ์ในประเทศไทย

จากผลการวิจัยในโครงการ ภาค 1 ต่อเนื่องถึงโครงการ ภาค 2 สามารถชี้ให้เห็นถึงสภาวะของการรับงานวิจารณ์ได้ชัดเจน สาขาสังคมศิลป์มีความแตกต่างในส่วนของผู้รับที่อยู่ในกลุ่มประเภทดนตรีที่แตกต่างกัน ในภาพรวมของการรับการ

วิจารณ์มีความเห็นสอดคล้องกันในผู้รับทุกกลุ่มว่า บทวิจารณ์เป็นสื่อกลางในการสร้างความเข้าใจในเรื่องดนตรีได้มากขึ้น ทั้งในเนื้อหาเชิงลึกทางดนตรีและบริบทที่เกี่ยวข้อง ส่วนความแตกต่างของแต่ละกลุ่มย่อยในสาขาสังคีตศิลป์นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ต่างกัน ทั้งนี้ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับผู้รับที่แบ่งเป็น “คนนอก” และ “คนใน” นั้น¹ ปรากฏว่าทั้งสองกลุ่มนี้มิได้มีความแตกต่างในด้านความสามารถในการทำความเข้าใจและเข้าถึงผลงานคีตศิลป์ อย่างไรก็ตามผู้รับที่เป็น “คนใน” โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษา อาจมีความสามารถในการรับงานวิจารณ์หรือความเข้าใจในบริบทที่เกี่ยวข้องได้น้อยกว่า “คนนอก” ซึ่งแสดงถึงนัยทางการศึกษาด้านดนตรีรวมทั้งระบบการศึกษาดนตรีอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการด้วย

1.3 การพัฒนาความสามารถในการวิจารณ์ให้แก่กลุ่มบุคคลที่สนใจ

กิจกรรมต่างๆ ของโครงการฯ ได้ทำหน้าที่กระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ขึ้น โดยเฉพาะการวิจารณ์เชิงมุขปาฐะ ซึ่งจากข้อสังเกตของผู้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการอย่างต่อเนื่องอาจสรุปได้อย่างชัดเจนว่า การวิจารณ์เชิงมุขปาฐะเป็นลักษณะของการวิจารณ์ที่สามารถจะดำเนินควบคู่ไปกับการวิจารณ์ลายลักษณ์ได้ ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเปิดโอกาสในสื่อต่างๆ ที่ให้การวิจารณ์ลายลักษณ์ สำหรับกิจกรรมของโครงการฯ ที่ผู้ร่วมกิจกรรมมาจากหลากหลายสาขาอาจมิใช่การสร้างการวิจารณ์อย่างชัดเจน แต่เป็นการแสดงทัศนะวิจารณ์ร่วมกันโดยมีโจทย์ที่โครงการฯ ตั้งไว้เป็นตัวกระตุ้น ผลจากการแสดงทัศนะร่วมกันนี้ สามารถก่อให้เกิดประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการพัฒนาและขยายมุมมองของการวิจารณ์ให้กว้างและลึกซึ้งขึ้น ดังเช่น การตั้งประเด็นเกี่ยวกับ “การตีความใหม่” ซึ่งมีการวิเคราะห์ผลของการแสดงที่นำไปสู่มุมมองที่สามารถอภิปรายได้อย่างเป็นวิชาการ นับว่าเป็นพัฒนาอีกขั้นหนึ่ง คือเป็นการสังเคราะห์ปรากฏการณ์ทางดนตรีและการวิจารณ์เพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ได้อย่างชัดเจน

1.4 การสร้างงานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะและสนับสนุนให้เกิดการสร้างและเผยแพร่งานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะ อันจะช่วยปลูกความสำนึกในพลังทางปัญญาของการวิจารณ์ในสังคม

การดำเนินกิจกรรมของโครงการฯ แม้อาจจะยังไม่สามารถสร้างงานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะได้อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะในเชิงปริมาณ แต่การเผยแพร่งานวิจารณ์โดยหัวหน้าโครงการและผู้ร่วมวิจัยในโครงการ ภาค 1 ก็ยังดำเนินอยู่และพยายามที่จะสร้างงานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะมากขึ้น ในโครงการ ภาค 2 นี้ ได้เห็นถึงปัจจัยหลายประการทั้งในส่วนของงานวิจารณ์และผู้รับเอง ซึ่งเป็นแนวทางที่

¹ ดูรายละเอียดการแบ่งกลุ่มดังกล่าวในรายงานผลการวิจัย “การวิจัยการรับการวิจารณ์”

จะใช้สำหรับการพัฒนาการวิจารณ์ และช่วยชี้ทางในการสร้างบทวิจารณ์ที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ของผู้รับกับการวิจารณ์ให้ชัดเจนขึ้น อันจะส่งผลให้ผู้รับเข้าถึงตัวงานสังคีตศิลป์ได้ดีขึ้นด้วย นอกจากนี้การเสนอบทวิจารณ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ โดยหัวหน้าโครงการและผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของโครงการก็ยังกระทำอย่างต่อเนื่อง นับได้ว่าเป็นการเผยแพร่งานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะอีกทางหนึ่ง

2. กิจกรรมของสาขาสังคีตศิลป์

2.1 ดนตรีไทย

โครงการฯ ได้จัดให้มีการบรรยายเรื่อง “ดนตรีไทยกับการวิจารณ์” โดยมีการบรรยายปีพายุไม้แฉียง ของวงพาทย์รัตน และวงบ้านบางกะปิประกอบเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2546 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ

แม้ว่าโครงการฯ จะพยายามจัดให้มีการบรรยายและแสดงดนตรีไทยเพื่อให้ความรู้และกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ขึ้น แต่ผลที่ได้รับยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน คือ การสร้างวัฒนธรรมการวิจารณ์ในเรื่องเกี่ยวกับดนตรีไทย โดยเฉพาะการวิจารณ์เป็นลายลักษณ์ แต่ก็มีมีการวิจารณ์เชิงมุขปาฐะที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมการวิจารณ์ที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคีตศิลป์ไทย ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นตั้งแต่โครงการวิจัยภาคแรก และต่อเนื่องมาถึงโครงการภาค 2 ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังนี้

2.1.1 วัฒนธรรมการวิจารณ์เป็นลายลักษณ์ อาจไม่ใช่วิถีปฏิบัติของประชาคมในกลุ่มดนตรีไทย แต่วัฒนธรรมการวิจารณ์ที่เป็นมุขปาฐะนั้น เห็นได้ว่ามีอยู่ในกลุ่มนี้ แต่จะกระทำอย่างระมัดระวัง เพื่อมิให้เกิดการก้าวล้ำหรือพาดพิงถึงตัวบุคคล โดยมีแนวคิดและวิธีการที่ต่างกัน ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติของนักดนตรีไทย กล่าวคือ การวิจารณ์จะกระทำในกลุ่มเฉพาะของตน การตั้งข้อสังเกตถึงความแตกต่างของดนตรีในแต่ละสำนัก มากกว่าการตัดสินหรือประเมินคุณค่าของดนตรีในสำนักต่างๆ และโดยทั่วไปก็มักจะมีข้อสรุปในลักษณะการยอมรับความแตกต่างนั้น และถือว่าเป็นความหลากหลายทางดนตรี ที่ผู้ฟังและนักดนตรีมีเกณฑ์ของความพึงพอใจเป็นส่วนตน หากได้มีบรรทัดฐานใดมากำหนดได้อย่างชัดเจนไม่

2.1.2 จากการกำหนดแนวทางในโครงการวิจัยการรับการวิจารณ์ โครงการฯ ได้ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับผู้รับที่อาจมีความแตกต่างกันในเรื่องความสามารถในการรับงานวิจารณ์และความเข้าใจเกี่ยวกับงานต้นแบบในศิลปะสาขาต่างๆ โดยได้กำหนดเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ “คนใน” อันหมายถึงผู้ปฏิบัติ(นักดนตรี) หรือนักวิชาการ นักศึกษาที่ได้ศึกษาและคลุกคลีอยู่กับศิลปะของสังคีตศิลป์อย่างใกล้ชิด และ “คนนอก” ที่

หมายถึงผู้สนใจในศิลปะแขนงนี้ในฐานะบุคคลทั่วไปที่มีใช้ปฏิบัติหรือศึกษาอย่างใกล้ชิดจริงจัง สมมุติฐานดังกล่าวได้นำมาเป็นข้อกำหนดในการเลือกบทวิจารณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยการรับฯ โดยเลือกบทวิจารณ์ที่มีระดับความลุ่มลึกที่แตกต่างกัน ทั้งในแง่แนวคิดและความเกี่ยวข้องกับงานต้นแบบ(บทประพันธ์)

ทั้งนี้ ผลจากการวิจัยการรับและปฏิกิริยาที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ในสาขาสังคีตศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับ “คนใน” และ “คนนอก” มีข้อสังเกต คือ การวิจารณ์จาก “คนนอก” โดยเฉพาะผู้สนใจที่มีใช้ปฏิบัติ มักจะเป็นเพียงข้อสังเกตหรือการแสดงความเห็นในภาพรวมของดนตรีไทย กับสังคมมากกว่าการวิเคราะห์/วิพากษ์ตัวงาน หรืออาจเป็นเพียงความต้องการที่จะมีวิวาทะกับ “คนใน” ซึ่งก็ยังไม่ได้รับการตอบสนองอย่างชัดเจน

- 2.1.3 เป็นที่ชัดเจนว่า ความรู้ในการวิเคราะห์วิจารณ์ดนตรีไทยของ “คนนอก” ยังไม่สามารถเข้าถึงความเป็นดนตรีไทยได้ลุ่มลึกเท่า “คนใน” โดยเฉพาะผู้ปฏิบัติที่มีความรู้ทั้งหลายอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ มีใช้จากทฤษฎี ข้อสังเกตเกี่ยวกับ “คนใน” และ “คนนอก” นี้สามารถแบ่งแยกได้อย่างชัดเจนในสาขาสังคีตศิลป์ โดยเฉพาะสังคีตศิลป์ดนตรีไทย ทั้งนี้ จากผลการวิจัยการรับและข้อสังเกตจากการอภิปรายในกิจกรรมต่างๆ ได้แสดงให้เห็นว่า “คนใน” และ “คนนอก” มิได้มีความแตกต่างกันมากในเรื่องความเข้าใจดนตรีไทย “คนนอก” ที่มีใช้นักดนตรีอาชีพหรือมิได้เรียนดนตรีโดยตรง ก็มีความรู้ความเข้าใจไม่ต่างจาก “คนใน” ที่เป็นผู้ปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะคนนอกเหล่านี้ล้วนมีความสามารถในการปฏิบัติด้วยเช่นกัน แต่ในกลุ่ม “คนนอก” ที่ไม่ใช้นักดนตรีหรือมิได้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติ ก็อาจมีความแตกต่างในเรื่องความเข้าใจตัวงานและบริบทได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในกลุ่มสังคีตศิลป์ดนตรีไทย การกำหนดผู้รับเป็น “คนใน” และ “คนนอก” นั้นไม่สามารถกำหนดความแตกต่างได้ชัดเจนจากเงื่อนไขหรือสถานภาพของบุคคล

- 2.1.4 ความสำนึกในเรื่องคุณค่าแห่งวิชาของสำนักและของครู มีความเข้มแข็งกว่าพลังจากการวิจารณ์หรือความคิดเห็นจากมหาชน จึงทำให้การตอบสนองต่อการวิจารณ์ที่มุ่งจะเรียกร้องให้ดนตรีไทยต้องปรับตัวเข้าหาหรือรับใช้มหาชนนั้น อ่อนลงไป เมื่อเทียบกับความสำนึกและความเข้าใจในคุณค่าทางดนตรีที่ได้รับการสืบทอดมา อันที่จริง เงื่อนไขเชิงวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้ โครงการฯ สำนึกที่อยู่แล้วมาตั้งแต่การ

ดำเนินการในภาคแรก ดังนั้น กิจกรรมต่างๆของโครงการจึงพยายามที่จะเน้นและส่งเสริมให้มหาชนได้เข้าใจและเข้าถึงคุณค่าของดนตรี ดังเช่น การจัดแสดงปีพาทย์ของ 2 สำนักในการประชุมประจำปี ครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้กับมหาชนได้เข้าถึงวิธีการและการสืบทอดของดนตรีไทย ที่แต่เดิมถือว่าเป็นกระบวนการของ “คนใน” ที่จะเข้าใจได้ และผลที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจนั้นก็จะสามารถพัฒนาไปสู่ทัศนคติเชิงวิจารณ์ได้ในขั้นต่อไป

2.1.5 จากการจัดกิจกรรมของโครงการฯ ในครั้งนี้ (14 มิ.ย. 46) เห็นได้ชัดว่า ความลุ่มลึกในเชิงสร้างสรรค์ที่ปรากฏเป็นผลงานมิได้ถูกกำหนดด้วยระยะเวลาหรือตัวบุคคล แต่ผลงานที่ได้รับการสืบทอดมาย่อมยืนยันได้ถึงความสำเร็จในเรื่องคุณค่าที่จะต้องใช้เวลาและความรู้และประสบการณ์พิจารณาควบคู่กันไป อีกทั้งความเข้าใจในปรากฏการณ์นี้ยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางดนตรีต่างวัฒนธรรมที่มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ได้ ดังที่หัวหน้าโครงการได้กล่าวถึงการประพันธ์ดนตรีตะวันตกของ Johann Sebastian Bach กับ Niccolo Paganini ซึ่งมีข้อแตกต่างระหว่างดุริยางคนิพนธ์สำหรับไวโอลิน ซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับการบรรเลงของวงดนตรีไทยที่มี “ทาง” ต่างกัน

2.1.6 การจัดกิจกรรมนี้อาจยังไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์หรือการขยายขอบเขตของการวิจารณ์ให้กว้างขวางขึ้นในระดับมหาชนได้ อาจเนื่องด้วยขาดปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงนัยทางการศึกษาที่ต้องการองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับคีตศิลป์ทุกแขนง ทั้งในเชิงบริบทและเนื้อหาทางดนตรี ทั้งนี้ โครงการฯได้ทำหน้าที่ในการให้การศึกษาและความรู้เหล่านั้น โดยการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจได้มีประสบการณ์ที่หลากหลาย ทั้งจากการสัมผัสตัวงานดนตรี หรือการมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้รู้ในคีตศิลป์แขนงต่างๆ ซึ่งมักเป็นผู้มีประสบการณ์และความรู้เฉพาะด้าน ทั้งดนตรีไทย ดนตรีตะวันตก และไทยสากล ดังปรากฏในกิจกรรมด้านสังคีตศิลป์ต่างๆ ที่โครงการฯได้จัดขึ้น

2.2 ดนตรีคลาสสิกตะวันตก

โครงการฯได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับดนตรีคลาสสิกตะวันตก รวม 6 ครั้งคือ

1. “ภาษาอารมณ์-ภาษาดนตรี” วันที่ 13 มีนาคม 2546 ณ คณะดุริยางคศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. “ดนตรีคลาสสิกจากจุดยืนของผู้ฟัง” วันที่ 10 เมษายน 2546 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

3. โมซาร์ทกับอุปรากร “ขลุ่ยวิเศษ” วันที่ 17 พฤษภาคม 2546 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
4. “ดนตรีคลาสสิกจากมุมมองของคีตกวีไทย” วันที่ 28 มิถุนายน 2546 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
5. “บทบาทและภาพลักษณ์ของวาทยกร” วันที่ 19 กรกฎาคม 2546 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
6. การเสวนาหลังการแสดงดนตรี “เงาะป่า” ของอภิสิทธิ์ วงศ์โชติ 12 – 13 มิถุนายน 2547 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

กิจกรรมที่จัดขึ้น เป็นการให้ข้อมูลความรู้ทั้งในแง่เนื้อหาดนตรี และบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ผลงานมีเนื้อหาชัดเจน และสามารถสร้างความเข้าใจให้ผู้ฟังได้มาก แต่แม้ว่าการอภิปรายและวิเคราะห์จะชัดเจนมากในกิจกรรมดนตรีคลาสสิกตะวันตก แต่เมื่อกล่าวถึงการแสดงออกในเชิงวิจารณ์ ซึ่งแม้จะมีมากกว่าในกิจกรรมดนตรีไทย แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่า กิจกรรมที่โครงการฯ ได้จัดขึ้นนี้ ได้ช่วยสร้างพื้นฐานองค์ความรู้ที่มาจากประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติและผู้สร้าง อันเป็นองค์ความรู้ระดับบุคคลที่มีผลต่อความเข้าใจในตัวเอง และเป็นพื้นฐานของความคิดเชิงวิจารณ์ได้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังต่อไปนี้

2.2.1 เนื้อหาในการบรรยายและอภิปรายเป็นเนื้อหาเฉพาะทางดนตรีที่ผู้เข้าฟังส่วนใหญ่อาจไม่ทราบมาก่อน ดังนั้น กิจกรรมเหล่านี้จึงเป็นการเสนอข้อมูลความรู้รวมทั้งประสบการณ์ของผู้รู้ให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งอาจยังไม่ส่งผลถึงการแลกเปลี่ยนทัศนะวิจารณ์ เนื่องจากการอภิปรายส่วนใหญ่จะต้องอยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้ อันเป็นพื้นฐานที่จะสร้างวัฒนธรรมการวิจารณ์ให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นข้อสังเกตที่โครงการฯ ได้ประจักษ์มาโดยตลอดนับตั้งแต่โครงการฯ ภาคแรก

2.2.2 ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของโครงการฯ ได้เชิญผู้รู้ในสาขาต่างๆ ทั้งในฐานะผู้สร้าง ผู้ปฏิบัติ นักวิชาการมาเป็นวิทยากรทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และวิทยากรก็สามารถตอบคำถามให้เกิดความกระจ่างในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงและผลงานได้ การจัดกิจกรรมเหล่านี้สามารถกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์เชิงมุขปาฐะขึ้นอย่างน่าสนใจ ซึ่งแม้จะมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่มากนัก แต่ความเข้มข้นของกิจกรรมเหล่านี้มิได้ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ร่วมกิจกรรม แต่อยู่ที่การให้ความรู้ความเข้าใจกับผู้สนใจ ซึ่งก่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ อันเป็นวัตถุประสงค์หนึ่งของโครงการฯ

- 2.2.3 ผลของการวิจัยการรับการวิจารณ์ เป็นการยืนยันปัญหาเรื่ององค์ความรู้อย่างชัดเจน และอาจกล่าวได้ว่า มีนัยสำคัญทางการศึกษาที่จะต้องมีส่วนร่วมสร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการให้กับผู้เรียน

ดนตรีด้วย เพื่อเป็นแนวทางกับการแสดงทัศนะวิจารณ์ต่อดนตรี ซึ่งผลจากการวิจัยการรับการวิจารณ์ได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในส่วนนี้อย่างชัดเจนด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่า แม้กลุ่มที่เป็น “คนใน” ก็ยังไม่สามารถสื่อ และรับสารการวิจารณ์ได้อย่างสมบูรณ์

- 2.2.4 เมื่อเทียบกิจกรรมสาขาดนตรีไทย กับสาขาดนตรีตะวันตก จะเห็นได้ชัดเจนว่ามีความคล้ายคลึงบางประการ ในแง่ที่ไม่สามารถสร้างให้เกิดการวิจารณ์ได้อย่างชัดเจน เช่นกลุ่มนักศึกษาในสาขาดนตรีโดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานต้นแบบและบริบทที่เกี่ยวข้อง ส่วนดนตรีไทยนั้น แม้จะมีความรู้แต่ก็อาจยังอยู่ในเงื่อนไขจำกัดที่เป็นความรู้เฉพาะ ไม่กว้างหรือครอบคลุมพอที่จะอธิบายปรากฏการณ์ทางดนตรีทั้งหมดได้อย่างลุ่มลึก เมื่อเทียบกิจกรรมในส่วนต่างๆ ของสังคีตศิลป์แล้ว จะมีความคล้ายคลึงกันในด้านความสามารถในการวิเคราะห์วิจารณ์เนื้อหาในเชิงลึกของผลงานต่างๆ ทั้งของไทยและตะวันตก และวิธีการวิจารณ์ส่วนใหญ่เห็นได้ชัดเจนว่า การวิจารณ์เชิงมุขปาฐะจะปรากฏเด่นชัดและมีนัยที่น่าสนใจในกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรม ส่วนการวิจารณ์อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นยังไม่ปรากฏเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นไปตามธรรมชาติของกิจกรรมซึ่งเอื้อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างมีส่วนร่วมในการแสดงความเห็นและวิจารณ์ร่วมกันแบบมุขปาฐะมากกว่าการนำเสนอทัศนะจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งอย่างชัดเจน รวมทั้งชนบททางวัฒนธรรมบางอย่างเกี่ยวกับดนตรีไทยอาจยังมีผลต่อการวิจารณ์ จึงทำให้เกิดการหลีกเลี่ยงการวิจารณ์แบบลายลักษณ์

2.3 ดนตรีไทยสากล

โครงการฯ ได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับดนตรีสากล รวม 7 ครั้ง คือ

1. “แนวทางการวิจารณ์เพลงไทยสากล” วันที่ 8 พฤศจิกายน 2546 ณ ห้องเรวัตติ หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

2. การสัมมนา “มณฑนาวิชากร” และการแสดงดนตรี “เบิกฟ้า มณฑนา โมรากุล” วันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2546 ณ หอประชุม มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
3. “เบิกฟ้า มณฑนา โมรากุล” วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2547 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
4. “เพลงสุนทราภรณ์ในกระแสของความเปลี่ยนแปลง” วันที่ 13 มีนาคม 2547 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
5. “เพ็ญศรี พุ่มชูศรี บนเส้นทางคีตศิลป์” วันที่ 8 พฤษภาคม 2547 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
6. “การวิจารณ์ผลงานของ วินัย จุลละบุษปะ” วันที่ 13 ธันวาคม 2546 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
7. “ช่อม ปัญจพรรค์กับเพลงสุนทราภรณ์” วันที่ 18 ธันวาคม 2547 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับเพลงไทยสากลนี้ มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่ากิจกรรมสาขาดนตรีไทยและสาขาดนตรีตะวันตก อีกทั้งผู้ร่วมโครงการฯ ยังมีความหลากหลายทั้งในแง่คุณวุฒิ วิทยุฒิ และประสบการณ์ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับการวิจารณ์นั้น กล่าวได้ว่ามีความตื่นตัวมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ของโครงการฯ เนื้อหาโดยรวมมีทั้งการให้ข้อมูลด้านต่างๆ และการแสดงที่สำคัญคือ การที่ผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ผลงานได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ผลงานที่ได้สร้างขึ้น รวมทั้งกลุ่มบุคคลที่มีความชื่นชมและสนใจศิลปะแขนงนี้ ได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างคึกคัก และได้แสดงทัศนะต่างๆ ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ทั้งในเรื่องของดนตรีและพัฒนาการของดนตรี โดยเฉพาะกิจกรรมเด่นที่น่าสนใจคือ กรณีตัวอย่างของนักร้อง (มณฑนา โมรากุล) ที่มีการอภิปรายเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งาน ทำให้เกิดความเข้าใจงานนั้นๆ และตัวผู้สร้างงานมากขึ้น

ประเด็นที่น่าสนใจในกิจกรรมนี้คือ การอภิปรายถึงการตีความใหม่ของวงดนตรีและนักร้อง เมื่อนักดนตรีรุ่นใหม่นำผลงานเก่ามาแสดง โดยไม่ยึดติดหรือถูกกำหนดด้วยแบบแผนนิยมดั้งเดิม ทำให้เกิดประเด็นที่นำไปสู่การอภิปรายอย่างกว้างขวาง

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตเกี่ยวกับกิจกรรมดังกล่าว

- 2.3.1 กิจกรรมหรือเนื้อหาที่มหาชนมีส่วนในการรับรู้และติดตามอย่างต่อเนื่องนั้น เมื่อนำมาตั้งประเด็นการวิจารณ์หรืออภิปราย จะได้รับความสนใจมาก โดยเฉพาะเมื่อเป็นเรื่องที่ไม่อิงกับกฎเกณฑ์หรือองค์ความรู้ที่ลุ่มลึกเกินไป ดังกรณี การจัดเสวนาในเรื่องเกี่ยวกับเพลงไทยสากล ที่ผู้ร่วมกิจกรรมต่างสามารถร่วมอภิปรายได้โดยใช้ประสบการณ์ของแต่ละบุคคลร่วมอภิปรายได้อย่างกว้างขวาง

- 2.3.2 การตั้งประเด็นในการอภิปรายและการแสดงตัวอย่างที่ชัดเจน ทำให้เห็นแนวทางในการแสดงความคิดเห็นได้มากกว่าการบอกข้อสังเกตอย่างกว้างๆ หรือการให้ข้อมูลเชิงวิชาการ ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องของ “ผู้รู้” โดยเฉพาะ และไม่อาจกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ในส่วนของผู้รับ” หรือผู้สนใจได้ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า กิจกรรมด้านเพลงไทยสากลนี้ทุกฝ่ายต่างมีส่วนร่วมมาตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว อย่างไรก็ตาม ผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมหรือการอภิปรายของผู้รู้และผู้มีประสบการณ์ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับผลงานสังคีตศิลป์นั้น ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างองค์ความรู้ใหม่จากประสบการณ์ ซึ่งกล่าวได้ว่า ประสบการณ์ในการปฏิบัติของผู้รู้ทั้งหลายเป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สรุปเป็นหลักการที่มีนัยสำคัญต่อการศึกษาทางคีตศิลป์ได้ โดยเฉพาะเพลงไทยสากลนั้น อาจยังไม่มีกรอบอธิบายเป็นหลักวิชาการอย่างชัดเจน และกล่าวได้ว่าโครงการฯ ได้มีส่วนในการกระตุ้นให้เกิดการสังเคราะห์องค์ความรู้จากประสบการณ์ต่างๆ ที่น่าสนใจอันจะเป็นตัวหนุนเนื่องให้เกิดการวิจารณ์ได้
- 2.3.3 ความชื่นชมหรือความนิยมเฉพาะบุคคล นำไปสู่การแสดงความคิดเห็นที่สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้มาก ดังนั้น การวิจารณ์ที่เริ่มจากความชื่นชมมาแสวงหาหลักการและชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับกิจกรรมในสาขานี้ เช่น กรณี “มณฑนา โมรากุล” ที่มีผลงานต่างๆ เป็นจุดเริ่มของการวิเคราะห์พัฒนาการและการแสดงออกจนสามารถสังเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับการตีความผลงานของนักร้องผู้นี้ใหม่ และสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาผลงาน หรือประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ต่อไปได้
- 2.3.4 ความน่าสนใจของกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวนี้ มิได้จำกัดอยู่เฉพาะคีตศิลป์เท่านั้น หากแต่ยังข้ามไปถึงวรรณศิลป์ด้วย จึงทำให้มีความหลากหลายของเนื้อหาและกระตุ้นให้เกิดทัศนะได้มาก ซึ่งความเข้าใจในวรรณศิลป์มีความหมายต่อพัฒนาการและการตีความในการแสดงออกอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยนักร้องเพลงไทยสากลหลายท่านต่างให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันถึงความสัมพันธ์ในส่วนนี้ ทั้งนี้ เมื่อเทียบกับดนตรีตะวันตกแล้วจะเห็นว่า อุปสรรคประการหนึ่งคือความสามารถในการเข้าใจตัวบท (ทั้งดนตรีและบทร้อง) ของผู้ฟังที่ต่างกัน จึงไม่อาจก้าวเข้าไปหาตัวงานได้ลึกซึ้งพอที่จะนำมาอภิปรายในประเด็นที่เกี่ยวข้องได้

2.4 การจัดสัมมนา Cross-Cultural Seminar

โครงการจัด Cross-Cultural Seminar การสัมมนาในหัวข้อ “Music in the Context of East-West Encounter” ซึ่งมี Mr. Robert Walker เป็นวิทยากร จัดได้

ว่าเป็นการสัมมนาที่เปี่ยมด้วย “พลังทางปัญญา” เพราะความเข้มข้นในการอภิปราย วิทยากรพยายามแสดงความเห็นตามแนวทางของ cross-cultural ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังนี้

- 2.4.1 วิทยากรพยายามชี้ให้เห็นว่าดนตรีและพัฒนาการของดนตรี เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (cultural history) และถ้าจับกระแสของความเปลี่ยนแปลงในด้านของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมได้ก็จะเข้าใจพัฒนาการด้านดนตรี ในทางที่กลับกันการวิเคราะห์ดนตรีในทางลึกก็จะช่วยให้ได้คำตอบในประเด็นสำคัญๆ ในเรื่องของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมด้วย
- 2.4.2 วิทยากรพยายามชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างตะวันตกกับไทยและตะวันออก แม้ว่าวิทยากรจะตอกย้ำตั้งแต่เริ่มแรกว่าการวิเคราะห์ของเราไม่ใช่การประเมินคุณค่า แต่ผู้ร่วมสัมมนาฝ่ายไทยบางคนก็อดไม่ได้ที่จะแสดงท่าทีเชิงปกป้องตัวเอง (self-defensive) ซึ่งหัวหน้าโครงการพยายามชี้ให้เห็นว่า แม้จะไม่ใช่วิธีการประเมินคุณค่าเชิงเปรียบเทียบ แต่วิทยากรก็ไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากจะใช้เครื่องมือวิเคราะห์ (analytical tool) ที่เป็นของตะวันตก ในส่วนที่เกี่ยวกับดนตรีตะวันตกเอง ผู้เชี่ยวชาญดนตรีชาวตะวันตกด้วยกันก็คิดว่า วิทยากรมองข้ามดนตรีตะวันตกในศตวรรษที่ 20 ซึ่งผันตัวเข้ามาใกล้กับดนตรีตะวันออกมาอย่างสังเกตเห็นได้
- 2.4.3 วิทยากรใช้วิธีการของ “ศิลปะสองทางให้แก่นัก” ด้วยการเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของดนตรีตะวันตกที่พ้องกับทัศนศิลป์ เช่น นำเรื่องของ การประสานเสียงมาวิเคราะห์ร่วมกับ “perspective” แล้วโยงข้ามวัฒนธรรมมาสู่ประสบการณ์ของไทย โดยวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังผู้เชี่ยวชาญทัศนศิลป์ของไทยตั้งข้อสังเกตว่าวิทยากรอาจด่วนสรุปในบางประเด็น โดยมีได้มองธรรมชาติของศิลปะประเภทนั้นๆ เช่น จิตรกรรม ถูกกำหนดด้วย “กรอบ” ซึ่งอาจแตกต่างจากดนตรี
- 2.4.4 ผู้ร่วมสัมมนาฝ่ายไทยที่ชัดเจนในด้านดนตรีไทย มองเห็นลักษณะที่พ้องกันระหว่างดนตรีไทยกับดนตรีตะวันตก แต่ก็ยังไม่สามารถตอบคำถามที่วิทยากรตั้งขึ้นได้ อาทิ เหตุใดช่วงเสียง (range) ของเครื่องดนตรีไทย เช่น ระนาด จึงแคบกว่าเครื่องดนตรีตะวันตก คำตอบที่ให้คือ ไม่ต้องการช่วงที่กว้าง เพราะแม้แต่ในช่วงที่แคบก็สร้างความมั่งคั่งและความหลากหลายในทางดนตรีได้อยู่แล้ว! เช่นเดียวกับคำถามในเรื่องของดนตรีตะวันตก ไม่มีคำตอบว่าเหตุใดโลกตะวันตกจึงไม่พัฒนาเครื่องเคาะจังหวะขึ้นมาก่อนศตวรรษที่ 19
- 2.4.5 ถ้าพิจารณาในแง่ของวัฒนธรรมการวิจารณ์แล้ว การสัมมนาครั้งนี้จัดได้ว่ามิใช่เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในระดับของข้อเท็จจริง แต่มีการให้ความคิดเชิงวิจารณ์อยู่ตลอดเวลา และก็มี การโต้เถียงด้วยเหตุผล และด้วย

วิจารณ์ด้วย ดังนั้น การเผยแพร่บทวิจารณ์ในสื่อจึงยังเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการวิจารณ์เพื่อประโยชน์ของมหาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4 ความเชื่อมโยงกับการวิจัยการรับการวิจารณ์

ดังได้กล่าวในข้อ 3 ถึงข้อสังเกตและสมมุติฐานบางประการที่ได้ตั้งไว้ในโครงการภาคแรก ซึ่งข้อยืนยันเหล่านี้ล้วนมาจากการวิจัยการรับการวิจารณ์แทบทั้งสิ้น และความเชื่อมโยงที่สำคัญที่เกิดจากส่วนของการวิจัยการรับคือ ความชัดเจนในเรื่อง ความแตกต่างของกลุ่มคน (ใน/นอกสาขา) ว่าไม่เป็นปัญหาในเรื่องการรับสารจากบทวิจารณ์ แต่ปัจจัยสำคัญคือ พื้นความรู้และความสนใจในระดับบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเข้าใจงานวิจารณ์ อีกทั้งผลการวิจัยการรับยังทำให้เข้าใจถึงอุปสรรคภายในบทวิจารณ์เองที่อาจยังไม่เอื้อต่อการสร้างความเข้าใจในกลุ่มผู้รับที่อยู่ในบริบทสังคมที่แตกต่างจากดนตรี เช่น การใช้ภาษา และการอธิบายที่เชื่อมโยงกับบริบทนอกเหนือจากดนตรีที่ส่งผลมายังดนตรีด้วย ที่สำคัญยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบการศึกษาว่า บุคคลในสาขาอาจไม่มีความรู้มากกว่าผู้สนใจในศิลปะนั้นๆ ก็ได้ หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้รักสมัครเล่นอาจมีความสามารถในการรับรู้ทางศิลปะและการรับสารจากบทวิจารณ์ได้มากหรือไม่ต่างจากบุคคลในสาขา

ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มผู้สนใจดนตรีคลาสสิกตะวันตกแสดงความเห็นชัดเจนในเรื่องคุณค่าของงานวิจารณ์ โดยเฉพาะบทวิจารณ์ที่แปลจากต่างประเทศช่วยสร้างความเข้าใจในเรื่องดนตรีให้กลุ่มผู้รับได้มาก ในขณะที่กลุ่มผู้รับที่สนใจดนตรีไทย ยังมีคำถามอยู่มากเกี่ยวกับการนำเสนอความเห็นในบทวิจารณ์ต่างๆ จากผลการวิจัยการรับฯ พบว่าปัจจัยสำคัญคือ ในกลุ่มผู้สนใจดนตรีไทยนั้น พื้นฐานความรู้ในทางดนตรีไม่มีความแตกต่างกันในระหว่างกลุ่มผู้รับที่เป็น “คนใน” และ “คนนอก” ซึ่งพื้นฐานความรู้ดังกล่าวหมายถึงประสบการณ์ในทางปฏิบัติด้วย ดังนั้นปฏิกริยาที่มีต่อบทวิจารณ์จึงสะท้อนให้เห็นถึงเนื้อหา และการ “เข้าถึง” ในเรื่องดนตรีของผู้วิจารณ์ด้วย แต่ในส่วนของการวิจารณ์บริบทนั้น ทั้งผู้รับในกลุ่มดนตรีไทยและตะวันตก ส่วนใหญ่จะยอมรับและเห็นคุณค่าของบทวิจารณ์เหล่านี้ในด้านการให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับดนตรี

สำหรับบทวิจารณ์สังคมศิลป์ส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยได้นำไปใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มนักศึกษาทางดนตรีในระดับปริญญาตรีนั้น ประสบปัญหาในเรื่องของความเข้าใจความเรียงเชิงวิจารณ์และเชิงวิชาการ แต่สำหรับในกลุ่มนักศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรี รวมทั้งกลุ่ม “คนนอก” ไม่ประสบปัญหาด้านการอ่านทำความเข้าใจในนัยต่างๆ ที่ปรากฏในบทวิจารณ์ นอกจากนี้ ประเด็นข้อโต้แย้งต่างๆ จากกลุ่มผู้รับที่มีต่อบทวิจารณ์ยังสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการเสนอทัศนะวิจารณ์และศักยภาพของผู้รับในระดับต่างๆ กัน เท่ากับเป็นการกระตุ้นให้เกิดการพินิจปัญหาของการวิจารณ์ในลักษณะทั่วไปได้ด้วย

5 บทวิเคราะห์กิจกรรมที่ดำเนินการในภาคสอง

จากกิจกรรมของสาขาสังคมศิลป์ที่ดำเนินการผ่านมา ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้อ 2 แล้ว (กิจกรรมของสาขาสังคมศิลป์) ได้แสดงนัยสำคัญเกี่ยวกับการวิจารณ์คือ

- 5.1 การวิจารณ์ไม่จำเป็นต้องยึดติดกับการได้สัมผัสกับการแสดงสดเสมอไป ทั้งนี้เพราะผลจากการบันทึกการแสดงในรูปแบบต่างๆสามารถเอื้อให้เกิดการวิจารณ์ที่หลากหลายรูปแบบขึ้นด้วย นักวิจารณ์ส่วนหนึ่งอาจให้ความสำคัญต่อการวิจารณ์จากงานบันทึกเสียงซึ่งน่าสนใจและมีบทบาทได้ไม่น้อยกว่าการวิจารณ์การแสดง ซึ่งยังนับว่ามีน้อย และเป็นข้อจำกัดของการวิจารณ์ในสังคมไทยปัจจุบัน นอกจากนี้การอภิปรายบริบทต่างๆ ทั้งในด้านที่เกี่ยวข้องกับผลงานดนตรีหรือบริบทที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการที่ส่งผลต่อคุณภาพของการแสดงก็นับว่ามีความน่าสนใจ ดังเห็นได้จาก บทสนธิพนธ์ที่โครงการฯ ได้คัดสรรจำนวนหนึ่งเป็นการวิจารณ์บริบทที่ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบต่อนักดนตรีโดยตรง จากข้อมูลทั้งทางดนตรีและบริบทต่างๆที่อยู่เบื้องหลังของผลงานเหล่านั้นก็สามารถเชื่อมโยงให้เกิดนัยทางการวิจารณ์เปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ทางดนตรีอื่นๆ ได้ โดยเฉพาะการเปรียบเทียบกับประสบการณ์ต่างวัฒนธรรม เช่น “กลับไปหาชาวบ้าน : โมซาร์ทกับอุปรากร ‘ขลุ่ยวิเศษ’” ได้กระตุ้นให้พิจารณาถึงการแสดงอุปรากรเรื่องเดียวกันโดยคณะ Bangkok Opera และเงื่อนไขต่างๆในบริบทของสังคมไทยที่เป็นปัจจัยซึ่งส่งผลถึงการแสดงได้ แม้ว่าผู้เข้าเสวนาส่วนหนึ่งมิได้มีโอกาสไปชมอุปรากรเรื่องดังกล่าวก็ตาม หรือจากการจัดเสวนา “ดนตรีคลาสสิกจากมุมมองของคีตกวีไทย” ก็ได้มีประเด็นต่างๆ ที่ไม่ขึ้นอยู่กับการแสดงสดโดยตรง แต่จากการจัดกิจกรรมนี้ทำให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงตัวงานทางสังคีตศิลป์ว่า ไม่จำเป็นต้องพิจารณาเฉพาะตัวผลงานนี้เท่านั้น แต่ควรให้ความสนใจในข้อมูลส่วนอื่นๆที่จะมาช่วยเสริมความเข้าใจด้วย ซึ่งแม้ในที่สุดอาจไม่มีสิ่งใดมาทดแทนตัวผลงานได้ก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า การวิจารณ์เป็นวาทกรรมอิสระ หมายความว่า เป็นวาทกรรมที่มีคุณค่าเป็นอิสระ กล่าวคือไม่ผูกอยู่กับการแสดงที่กล่าวถึงในบทวิจารณ์นั้น โดยเฉพาะ
- 5.2 การจัดกิจกรรมเฉพาะในกลุ่มผู้สนใจสังคีตศิลป์ยังไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์เท่าที่ควร แต่กิจกรรมที่เป็นการผสมผสานระหว่างหลายสาขา ทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบดนตรี เช่น กรณี “เงาะป่า” ของอภิสิทธิ์ วงศ์โชติ หรือการมีผู้เข้าร่วมที่หลากหลายกลับเอื้อให้เกิดประเด็นการวิจารณ์ที่หลากหลายกว่า ซึ่งจากข้อสังเกตถึงผู้เข้าร่วมกิจกรรมสาขาสังคีตศิลป์ อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มดนตรีคลาสสิกและดนตรีไทยมี “มหาชน” ที่เป็นผู้ฟังและสนใจต่อการวิจารณ์น้อยกว่าสาขาอื่นๆ ทั้งนี้จากการประชุมผู้วิจัยของโครงการฯ ได้ตั้งข้อสังเกตถึง “มหาชน” ที่เป็นผู้สนใจในการฟังและการวิจารณ์ของสาขาสังคีตศิลป์ว่า อาจเป็นเพราะธรรมชาติของศิลปะแขนงนี้ที่ไม่เรียกร้องที่จะต้องมีการฟัง โดยที่กลุ่มนักดนตรีสามารถเล่นดนตรีเพื่อตัวเองและ “มหาชน” ทางดนตรีคือผลพลอยได้จากการฟังกันเองของกลุ่มนักดนตรี และในขณะเดียวกันก็อาจมีนักดนตรีบางกลุ่ม/คนที่พยายามจะนำดนตรีของตนเองเข้าสู่มหาชน การที่วงดนตรีมีผู้ฟังที่เป็นผู้รู้และเข้าใจในดนตรีอย่างดีนั้น นอกจากจะเป็นการสร้างคามตื่นตัวในวงการดนตรีแล้ว มหาชนกลุ่มนี้ยังทำหน้าที่กำกับและควบคุมคุณภาพของดนตรีโดยทางอ้อมได้ด้วยใน

รูปของการแสดงความเห็นผ่านงานวิจารณ์ทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะ ดังนั้นการจัดกิจกรรมสังคีตศิลป์ที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนน้อย จึงอาจไม่ใช่ปัญหาสำคัญของการจัดกิจกรรม หากแต่การที่มีผู้เข้าร่วมจากหลากหลายสาขาทำให้เกิดนัยของการวิจารณ์และการตั้งประเด็นต่างๆ ในเชิง “ศิลปะและการวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน” ได้มากขึ้น

5.3 การจัดกิจกรรมสาขาสังคีตศิลป์ในเรื่องของเพลงไทยสากลนั้น มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่ากิจกรรมของสาขาดนตรีคลาสสิกและสาขาดนตรีไทย แต่ก็ยังไม่เกิดประเด็นของการวิจารณ์มากนัก ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ชื่นชอบผลงานและนักร้อง ดังนั้นการเข้าร่วมกิจกรรมจึงอาจมิใช่เพื่อจุดประสงค์ของการร่วมเสวนาหรือตอบสนองกับเนื้อหาของการจัดกิจกรรม แต่การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปเพื่อความชื่นชมในผลงานที่ตนชื่นชอบ และแม้ว่าจะเข้าร่วมเสวนาก็เพื่อต้องการคำยืนยันความรู้สึกจากผู้ที่มีความรู้สึกเช่นเดียวกับตน จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมของดนตรีไทยสากลนี้ มาเพื่อรับและเลือกรับในสิ่งที่ตนพอใจ มากกว่าการมีส่วนร่วมในการแสดงทัศนะวิจารณ์ แต่อย่างไรก็ตาม โครงการฯ ก็ได้นัยของการรับจากผู้ฟังกลุ่มนี้ว่า ปัจจัยของความพึงพอใจและการชื่นชมกับงานดนตรีต้นแบบ มีข้อใดบ้างที่เป็นการนำเสนอโดยการตีความใหม่ เช่น การวิเคราะห์การแสดงออกของนักร้องซึ่งเป็นผู้สร้างงานต้นแบบ และการเสนอการตีความใหม่ โดยนักร้องรุ่นใหม่ ผู้ฟังสามารถเปรียบเทียบวิเคราะห์วิจารณ์ได้มาก ซึ่งถือว่า เป็นประเด็นสำคัญของการจัดกิจกรรมนี้

5.4 กิจกรรมด้านดนตรีไทย แม้จะมีผู้เข้าร่วมมาก แต่ก็มีลักษณะคล้ายกิจกรรมเพลงไทยสากลคือ การมาชื่นชมผลงาน และการมารับประสบการณ์ทางดนตรีที่ตนเองก็มีประสบการณ์เช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถนำประสบการณ์ทั้งสองมาเปรียบเทียบกันได้ และเสนอเป็นทัศนะวิจารณ์ แต่ทัศนะวิจารณ์ก็อาจไม่มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นวิถีของผู้อยู่ในกระแสวัฒนธรรมดนตรีไทยที่มักจะยอมรับความแตกต่างทางดนตรีที่เกิดขึ้นได้ และด้วยกรอบวัฒนธรรมบางประการจึงหลีกเลี่ยงที่จะแสดงความเห็นใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อตัวบุคคลได้ โดยเฉพาะการวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์ แต่ในกลุ่มผู้รู้มักจะมีการวิจารณ์ปรากฏการณ์ทางดนตรีที่เกิดขึ้นเป็นมุขปาฐะอยู่เสมอ จากกรณีการอภิปรายเรื่องปีพาทย์เสภา ในการประชุมใหญ่ประจำปีครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2548 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วิทยากร ครูศิริ วิชเวช ได้อภิปรายประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปีพาทย์เสภาซึ่งได้สอดแทรกการวิเคราะห์และวิจารณ์ ตลอดเวลาที่อภิปรายไปในรูปของการเล่าเรื่อง นอกจากนี้ยังเสนอองค์ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับดนตรีไทย จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นการบรรยายและวิจารณ์อย่างไม่เป็นทางการ อันถือได้ว่าเป็นวิธีการหรือขนบของไทย ประเด็นที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการวิจารณ์แบบไทยนี้คือ การใช้วิธีการแสดงตัวอย่างเปรียบเทียบ เช่นกรณีทางร้องต่างๆ ถ้าวิทยากรมีความเห็นในเชิงวิจารณ์ว่ามีข้อบกพร่อง ก็จะใช้การสาธิตเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่าง โดยผู้ฟังจะ

สามารถเห็นความแตกต่างนั้นได้อย่างชัดเจน ลักษณะหรือวิธีการนี้อาจเปรียบได้กับการใช้ “ดนตรีวิจารณ์ดนตรี” ซึ่งปรากฏอยู่ในวิถีของดนตรีไทย

6 การวิจารณ์ในฐานะกิจสาธารณะและพลังทางปัญญาของสังคม

สาขาสังคีตศิลป์ยังไม่สามารถปรับให้การวิจารณ์เป็นกิจสาธารณะได้ ซึ่งแม้โครงการจะพยายามจัดกิจกรรมต่างๆ ดังที่ได้รายงานแล้ว แต่ผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรมนั้น ก็ยังไม่สามารถสร้างให้เกิดการวิจารณ์อย่างเป็นสาธารณะให้เพิ่มมากขึ้นได้ อีกทั้งข้อมูลจากการวิจัยผู้รับก็ได้สะท้อนให้เห็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งอาจกล่าวได้คือ

6.1 มหาชนในฐานะผู้รับงานวิจารณ์ของสังคีตศิลป์อยู่ในวงจำกัด ซึ่งเป็นข้อสังเกตว่าแม้จะมีผู้ฟังดนตรีมาก แต่ความสนใจที่มีต่อการวิจารณ์ยังไม่คึกคักเท่าที่ควร รวมถึงการรับสารจากงานวิจารณ์ยังอยู่ในระดับจำกัด ซึ่งแม้จะเป็นผู้ที่อยู่ในวงการดนตรีเองก็ตาม โดยเฉพาะดนตรีคลาสสิกนั้น จากผลการวิจัยการรับการวิจารณ์ชี้ให้เห็นว่า ยังไม่อาจรับสารทั้งหมดจากบทวิจารณ์ได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า แม้จะมีการวิจารณ์สังคีตศิลป์อย่างเป็นสาธารณะแต่ก็ยังไม่อาจสร้างพลังทางปัญญาให้กับสังคมได้อย่างเต็มที่

6.2 กลุ่มผู้รับบางกลุ่ม เช่น กลุ่มดนตรีไทย และไทยสากล แม้ว่าจะมีความรู้ ความคุ้นเคยกับดนตรีและบริบทอันเป็นภูมิหลังของดนตรีเป็นอย่างดี กลับไม่ตื่นตัวที่จะสร้างงานวิจารณ์ดนตรีในแขนงที่ตนสนใจให้เป็นสาธารณะนอกเหนือจากการวิจารณ์อย่างมุขปาฐะในกลุ่มของตน ซึ่งอาจเนื่องด้วยกรอบทางวัฒนธรรมและการเลือกรับเฉพาะสิ่งที่สร้างความพึงพอใจให้เท่านั้น เช่น การวิจารณ์เชิงมุขปาฐะในแวดวงดนตรีไทย หรือกลุ่มผู้ชื่นชมเพลงสุนทราภรณ์ที่ชื่นชมต่อต้านแบบและศิลปิน ซึ่งก่อให้เกิดพวกเขาเกิดความประทับใจได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้รับกลุ่มนี้ (โดยเฉพาะดนตรีไทยสากล) จึงอาจปฏิเสธที่จะวิจารณ์ผลงาน ดังนั้นการวิจารณ์จึงอาจยังมีใช้กิจของบุคคลส่วนใหญ่ในวงการฟังจะกระทำอย่างเป็นสาธารณะ

6.3 การฟังและการรับสารทางดนตรีนั้น ผู้ฟังจำนวนหนึ่งต้องการฟังเพื่อที่จะเพิ่มพูนประสบการณ์ทางดนตรีให้กับตนเอง รวมทั้งหากเป็นดนตรีต่างวัฒนธรรม เช่น ดนตรีคลาสสิกที่เป็นผลผลิตจากสังคมที่มีบริบทและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากสังคมไทย การขาดภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกับบทเพลงต่างๆ จึงเป็นอุปสรรคประการหนึ่งสำหรับผู้ฟังที่จะรับสารและไม่อาจกระตุ้นให้เกิดทัศนะวิจารณ์ได้ ในขณะที่บริบทวิจารณ์ทั้งของไทยและต่างประเทศจำนวนหนึ่งที่แสดงทัศนะวิจารณ์ในเชิงนามธรรม และการเชื่อมโยงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมก็อาจทำให้เกิดช่องว่างในการรับรู้ได้ ดังนั้นบทวิจารณ์จึงมีความลุ่มลึกในหลายระดับซึ่งผลจากการวิจัยการรับได้ชี้ให้เห็นประเด็นเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน

6.4 ในโครงการวิจัยภาคแรกนั้นการวิจัยจะเน้นที่การสำรวจงานวิจัยและประสบการณ์ในการทำงานวิจารณ์ของนักวิจารณ์ ส่วนในภาคสองนั้น กิจกรรมและเนื้อหาเป็นการเชื่อมโยงประสบการณ์ทั้งของผู้สร้างงาน ผู้วิจารณ์และผู้รับเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นแนวทาง

ในการแสดงให้เห็นพลังทางปัญญาของผู้เกี่ยวข้องในทุกส่วน และมีความหลากหลายของเนื้อหาและชี้ให้เห็นนัยสำคัญของการสร้างการวิจัยการรับฟังยิ่งขึ้นไปอีก และแม้การจัดกิจกรรมการวิจารณ์และการให้ข้อมูลส่วนต่างๆทางสังคีตศิลป์แขนงต่างๆ ยังอาจมีนัยของการวิจารณ์ไม่ชัดเจนนัก แต่ความรู้และข้อมูลในระดับบุคคลหรือที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่อยู่เบื้องหลังผลงานต่างๆ ก็นับได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงพลังทางปัญญาในการสร้างสรรค์ ซึ่งกล่าวได้ว่า การเชื่อมโยงประสบการณ์ระหว่างผู้สร้างและผู้รับนี้ เป็นการสร้างความเข้าใจในบริบทที่เกี่ยวกับตัวงานศิลปให้กับมหาชนที่สามารถจะเชื่อมโยงกับการแสดงได้ เช่น การจัดเสวนาเกี่ยวกับงานของช่อม บุญพรค์ ในฐานะผู้แต่งเนื้อร้องให้กับวงสุนทราภรณ์ ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นการดำเนินการไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการในระดับหนึ่ง

7 การสร้างเครือข่ายและประชาคมการวิจารณ์

ตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการวิจัยฯ กิจกรรมต่างๆของโครงการฯมีวัตถุประสงค์เพื่อการกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ และการสร้างเครือข่ายประชาคมการวิจารณ์ให้กว้างและเข้มแข็งขึ้น ในกลุ่มผู้สร้างสรรค์ผลงานเห็นได้ชัดเจนว่า ความพยายามในการสร้างผลงานเพื่อตอบโจทย์ที่โครงการฯได้ตั้งขึ้น เช่น การแสดงดนตรี “เงาะป่า” นั้นสามารถทำให้เกิดทัศนะวิจารณ์เกี่ยวกับดนตรีและเชื่อมโยงไปถึงสาขาอื่นๆด้วย ดังที่ได้กล่าวแล้ว นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตในเรื่องการสร้างเครือข่ายและประชาคมการวิจารณ์ ดังนี้

- 7.1 เมื่อโครงการฯจัดกิจกรรมเช่นการเสวนา การสัมมนา และการวิจารณ์สัญจร ผู้วิจัยในโครงการฯได้มีโอกาสนในการแลกเปลี่ยนทัศนะกับกลุ่มผู้รับงานศิลปะและผู้รับงานวิจารณ์ การพบปะแลกเปลี่ยนทัศนะเช่นนี้นับว่าเป็นการสร้างเครือข่ายที่กว้างขึ้นกว่าที่เป็นมา
- 7.2 ผลจากการวิจารณ์สัญจรในบางพื้นที่เช่นที่จังหวัดอุดรธานี ผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งเป็นกลุ่มนักศึกษาสาขาดนตรีของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ได้แสดงความเห็นต่อบทวิจารณ์ที่สามารถเชื่อมโยงถึงดนตรีในบริบทของท้องถิ่นและดนตรีพื้นเมืองได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยต้องกลับไปสัมภาษณ์เพิ่มเติมในส่วนของการรับการวิจารณ์เป็นการยืนยันให้เห็นถึงบทบาทของประชาคมที่มีส่วนเกื้อหนุนกิจกรรมของโครงการฯอย่างชัดเจน
- 7.3 ในการจัดสัมมนา เช่น “มณฑนาวิชาการ” มีการหาข้อมูลเพื่อเตรียมการสัมมนาจากการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อใช้เป็นเนื้อหาของการสัมมนา ข้อมูลเหล่านั้นเป็นข้อมูลจากผู้ร่วมงานและเจ้าของผลงานเอง นับเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้สร้างกับคณะผู้วิจัย นอกจากนี้ผลจากการสัมมนายังก่อให้เกิดการสร้างประชาคมและเครือข่ายให้กว้างขึ้นในกลุ่มผู้สนใจเพลงไทยสากล โดยเฉพาะผลงานของมณฑนา โมรากุล มิติที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ การอภิปรายในหัวข้อ “เพลงของมณฑนา

โมรากุลในทัศนะของคนรุ่นใหม่” สำหรับในส่วนของการเผยแพร่ผลงานนั้นโครงการฯ ได้จัดทำหนังสือ“เบิกฟ้า มณฑนา โมรากุล” ซึ่งเป็นการประมวลและสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ อันรวมถึงความคิดเห็นจากประชาคมที่มีส่วนร่วมกิจกรรมด้วย

8 การสร้างหนังสือ / ตำรา

ผลสืบเนื่องเกี่ยวกับหนังสือ / ตำรา เกี่ยวกับการวิจารณ์นั้น ได้เริ่มตั้งแต่การจัดทำสรรนิพนธ์ของสาขาต่างๆ ในโครงการวิจัยภาคแรก ซึ่งถือเป็นแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์ขึ้น ซึ่งแม้จะไม่ได้ให้หลักเกณฑ์หรือข้อปฏิบัติอย่างชัดเจนในการวิจารณ์ แต่ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายทั้งเนื้อหาและรูปแบบของการวิจารณ์ที่แสดงถึงพลังปัญญาได้ ในโครงการภาคสองนี้ หนังสือ / ตำรา ส่วนหนึ่งเป็นการขยายข้อมูลเกี่ยวกับการวิจารณ์ให้กว้างขึ้นโดยมุ่งเน้นที่สาระของประสบการณ์ของผู้สร้างสู่ผู้รับโดยไม่ผ่านการวิจารณ์ ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้รับรู้ข้อมูลต่างๆ ที่เป็นปัจจัยในการสร้างสรรค์ผลงานทางสังคีตศิลป์ และเป็นบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผลงานสังคีตศิลป์ต่างๆ ข้อมูลต่างๆ ที่กล่าวนี้อยู่ในรูปของรายงานการเสวนา / สัมมนาของสาขาสังคีตศิลป์ในจุลสารของโครงการ รวมทั้งหนังสือเบิกฟ้า มณฑนา โมรากุล ที่มีการวิเคราะห์เนื้อหาดนตรี และมีบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลงาน และการเสนอข้อมูลเหล่านี้เป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้สร้างกับผู้รับที่มีประสบการณ์แตกต่างกัน ซึ่งโครงการฯ ได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเชื่อมประสบการณ์ทั้ง 2 ฝ่ายเข้าด้วยกัน โดยโครงการฯ ได้ทำหน้าที่ 3 ประการ คือ 1. พิจารณาศิลปะ ประชาคมศิลปะและสิ่งแวดล้อมของงานศิลปะให้เห็นแก่นและคุณลักษณะที่แท้จริง 2. หาข้อสรุปรวมที่นำไปสู่การสร้างหลักวิชา 3. ชี้แนวทางไปข้างหน้า ดังที่ได้กล่าวไว้โดยพิสดารในหนังสือ “เบิกฟ้า มณฑนา โมรากุล” ซึ่งเป็นการนำข้อมูลจากการปฏิบัติและประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติ(นักร้อง) มาสร้างเป็นหลักวิชาเพื่อเป็นแนวทางในการวิจารณ์และประเมินคุณค่า

ในส่วนของดนตรีไทยซึ่งแม้ว่าจะยังไม่มีผลงานหนังสือ / ตำรา สำเร็จออกมา แต่ผู้วิจัยได้เตรียมการจัดทำหนังสือเกี่ยวกับประมวลความรู้ ซึ่งอยู่ในระดับบุคคล โดยมีสาระสำคัญคือ การนำประสบการณ์ทางดนตรีไทยของครู นักดนตรี ผู้รู้จากหลายแหล่ง ซึ่งในขณะนี้อยู่ในระหว่างสำรวจและเก็บข้อมูล โดยจะมีเนื้อหาแยกเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาเรียบเรียงเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และมีนัยทางวิชาการ และสะท้อนถึงวัฒนธรรมของดนตรีไทยที่แฝงอยู่ในการปฏิบัติมากกว่าการกำหนดเป็นหลักวิชาการ อีกส่วนหนึ่งคือการวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ เนื่องจากกรอบหรือทฤษฎีของดนตรีไทยนั้นมีลักษณะเป็นกรอบหลวมๆ เมื่อมองจากมุมกว้างจะไม่สามารถเห็นหรือเข้าใจนัยต่างๆ ได้ชัดเจน ดังนั้นการทำหนังสือลักษณะนี้จึงไม่อาจทำแบบย่นย่อในระยะเวลาจำกัดได้ ทั้งนี้จุดประสงค์ที่สำคัญของการจัดทำเรื่องราวเหล่านี้คือ การสังเคราะห์หรือการสร้างระบบการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดนตรีไทยบนรากฐานเดิม

9 จากศิลปะสองทางให้แก่นักการวิจารณ์สองทางให้แก่นัก

จากวัตถุประสงค์หนึ่งของโครงการวิจัยนี้ มุ่งจะสร้างความแข็งแกร่งให้กับการวิจารณ์ในสาขาต่างๆ แล้วผลที่ได้นอกเหนือจากความแข็งแกร่งของการวิจารณ์ในแต่ละสาขา คือ การเรียนรู้

ซึ่งกันและกัน โดยแรกเริ่มนั้นโครงการจะพยายามให้ผู้สนใจในแต่ละสาขาแสดงทัศนะวิจารณ์ต่อ งานศิลปะของตน ซึ่งผลงานบางชิ้นอาจมีความเชื่อมโยงกับศิลปะแขนงอื่น เช่น เรื่อง “เงาป่า” ซึ่งเป็นโจทย์ทำให้ผู้ที่สนใจในสาขาต่าง ๆ เริ่มมีปฏิสัมพันธ์ในการเรียนรู้ทั้งกระบวนการสร้างสรรค์ และการวิจารณ์ข้ามสาขาอย่างเห็นได้ชัดเจน ทั้งนี้นอกเหนือจากการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความ ชัดเจนเรื่อง ศิลปะสองทางให้แก่นักเรียน และการวิจารณ์สองทางให้แก่นักเรียนแล้ว ในการประชุมผู้วิจัยก็จะ นำประเด็นต่างๆ เหล่านี้มาอธิบายต่อ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่ม ผู้วิจัย ซึ่งส่งผลถึงการจัดกิจกรรมในโครงการที่การอภิปรายต่างๆ จะมีแนวทางของการวิจารณ์ และศิลปะสองทางให้แก่นักเรียนเพิ่มมากขึ้นด้วย ดังตัวอย่างกรณีที่จะนำมาอภิปรายต่อไปนี้

นอกจากแนวทางของการสร้างศิลปะและการวิจารณ์สองทางให้แก่นักเรียนแล้ว ปัญหาและ ข้อสังเกตต่างๆ ทั้งจากการจัดกิจกรรมของโครงการฯ จากข้อมูลการวิจัยการรับ จากการสัมภาษณ์ ก็นับได้ว่าเป็นการกระตุ้นให้เกิดความคิดให้เกิดความคิดหรือสังเคราะห์เชิงเปรียบเทียบในแต่ละ สาขาด้วย เช่นเรื่องระบบสถาบัน (institutionalization) ทางศิลปะของดนตรีและทัศนศิลป์เป็นเรื่องที่ มีความแตกต่างอยู่ กล่าวคือ ในด้านทัศนศิลป์นั้นระบบสถาบันนับว่าเป็นจุดแข็งที่สามารถสร้าง ศิลปินที่มีความสามารถ รวมถึงการพัฒนาแนวคิดในเรื่องการวิจารณ์ให้เกิดขึ้นโดยระบบการศึกษา ในสถาบันได้ ในขณะที่ความสามารถของศิลปินดนตรีไทยกลับไม่สามารถพึ่งพาบบสถาบันได้ มาก และคุณภาพของการเรียนการสอนแบบมนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ก็นับได้ว่าเป็นปัจจัยต่อการพัฒนา ในเชิงวิชาการ และส่งผลต่อการวิจารณ์ได้ในที่สุด ซึ่งจากข้อสรุปของการดำเนินโครงการฯ ใน ระยะแรกได้ชี้ให้เห็นว่า การปรับการวิจารณ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมดนตรีไทยในระดับชุมชน ยังไม่สามารถกระทำได้ และส่งผลให้เกิดกรอบทางวัฒนธรรมบางประการที่ไม่เอื้อต่อการวิจารณ์ ดนตรีไทยอย่างเป็นลายลักษณ์

นอกจากนั้นจากการประชุมร่วมกันของนักวิชาการในเรื่อง “สหบท” (intertextuality) นั้น สามารถกระตุ้นให้เห็นถึงความคิดและหลักการเชิงสุนทรียศาสตร์ของสาขาต่างๆ ได้ชัดเจน ทั้งใน ส่วนที่เกี่ยวกับศิลปะ ตัวผลงาน บริบท ซึ่งนับเป็นการวิจารณ์ที่ผูกอยู่กับบริบทที่กว้างขวางมาก เพราะมีใช้จำกัดอยู่แต่การวิจารณ์เฉพาะผลงานศิลปะเท่านั้น แต่เป็นการวิจารณ์ศิลปะทั้งในส่วน แนวคิด กระบวนการ วิธีการ ผลกระทบต่อผู้รับและสังคมโดยรวม การประชุมเรื่องนี้อยู่ใน ระหว่างการดำเนินการ และยังไม่ได้อธิบายสรุปจากการจัดสัมมนา แต่ข้อสังเกตต่างๆ ก็แสดงให้เห็นถึง แนวคิดที่พ้องกับหลักการของ “ศิลปะสองทางให้แก่นักเรียน” อันเป็นแนวความคิดที่โครงการฯ ได้พัฒนา ต่อเนื่องมาตั้งแต่การวิจัยภาคแรก

10 นัยทางการศึกษาของงานวิจัย

- 10.1 จากบทสรุพนัยที่นำมาใช้ในโครงการวิจัยฯ ภาคสองนี้ ได้ยืนยันถึงปัญหาด้าน การเรียนการสอนดนตรีในสถาบันการศึกษาว่ายังไม่สามารถสร้างให้ผู้เรียนมีความลุ่ม ลึกในสาขาวิชาต่างๆ ของดนตรีได้อย่างสูงสุด ซึ่งเมื่อนำบทสรุพนัยทั้งของไทยและ ต่างประเทศเป็นแนวทางในการศึกษาการรับงานวิจารณ์แล้ว จะเห็นว่าข้อมูลจากสรร นัยพันธ์จำนวนหนึ่งที่เชื่อมโยงถึงบริบทและบุคคลต่างๆ ที่กล่าวถึงในแวดวงดนตรีนั้น

กลุ่มผู้สนใจในเรื่องสังคีตศิลป์ และนักศึกษาในสาขาสังคีตศิลป์เองก็ยังไม่อาจทำความเข้าใจได้ทั้งหมด จึงสะท้อนให้เห็นสภาวะทางการศึกษาในสาขานี้ได้เป็นอย่างดี และจากผลการสัมมนานัยทางการศึกษาของสรณิพนธ์ ผู้เข้าร่วมสัมมนาหลายคนก็ได้ให้ข้อสังเกตในเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในเรื่องดนตรีคลาสสิกตะวันตก รวมทั้งการให้ข้อสังเกตถึงความเหมาะสมในการใช้สรณิพนธ์เหล่านี้ ว่าเหมาะสำหรับผู้เรียนในระดับสูงกว่าปริญญาตรี และเมื่อผู้วิจัยได้นำบทสรณิพนธ์บางส่วนไปทดลองใช้ก็พบว่า แม้ผู้เรียนในระดับปริญญาตรีจะไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาทั้งหมดที่ปรากฏในบทวิจารณ์เหล่านั้น แต่ก็ได้ทำให้เกิดการเรียนรู้และกระตุ้นให้เกิดการค้นคว้าที่ศึกษาเรื่องเหล่านี้มากขึ้น ดังนั้น นอกจากทัศนะวิจารณ์ในบทวิจารณ์แล้ว สารสำคัญคือการนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลงาน ซึ่งปรากฏอยู่ในบทวิจารณ์เป็นการขยายขอบเขตการเรียนรู้ของผู้อ่านซึ่งได้รับจากบทวิจารณ์ที่หลากหลายขึ้นด้วย

- 10.2 จากการสัมมนานัยทางการศึกษาและข้อมูลจากการวิจัยการรับ แสดงให้เห็นชัดเจนว่า วงการศึกษาดนตรีทั้งของไทยและตะวันตกนั้นยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องประวัติพัฒนาการของดนตรีเท่าที่ควร เท่าที่เป็นอยู่มุ่งเน้นในเชิงเทคนิคและการสร้างสรรค์ นอกจากนี้ บทวิจารณ์จำนวนหนึ่งได้แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในแวดวงดนตรี และในความเป็นจริง สังคมและดนตรีก็เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเช่นกัน ซึ่งนักวิจารณ์ที่ดีจะต้องเป็นผู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่ “สื่อ” และกระบวนการทางธุรกิจมีบทบาทต่อการบริโภค และวงการดนตรีซึ่งบทบาทของการศึกษาและการวิจารณ์ควรมีหน้าที่ในการชี้แนะหรือส่งเสริมให้การดำเนินกิจกรรมทางดนตรีและชีวิตไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสื่อและธุรกิจเกินไป และให้ดำเนินไปในแนวทางที่เหมาะสม ทั้งนี้ นักวิจารณ์จะต้องรอบรู้ และเพิ่มพูนความรู้ตลอดเวลาเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิจารณ์ และแม้จะให้ความสำคัญกับเรื่องการสร้างสรรค์หรือการแสดง แต่เมื่อดนตรีในปัจจุบันเชื่อมโยงกับกิจกรรมอื่นในสังคม นักวิจารณ์และผู้สนใจจะให้ความสำคัญกับเรื่องดนตรีหรือสุนทรีย์ภายในดนตรีแต่อย่างเดียวนั้นไม่ได้ แต่ควรจะต้องขยายความสนใจออกนอกกรอบของดนตรีด้วย เพื่อให้ดนตรีและการวิจารณ์สามารถเอื้อประโยชน์ต่อสังคมได้ด้วย เช่น การเชื่อมโยงงานสังคีตศิลป์กับบริบททางสังคมในยุคของเทคโนโลยีการสื่อสารและการผลิตซ้ำที่ส่งผลกับพฤติกรรมกรรมการฟังดนตรี หรือการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพของศิลปิน

- 10.3 ข้อสังเกตเกี่ยวกับนัยทางการศึกษาในโครงการวิจัยนี้ ได้เห็นแนวทางในการสร้างสรรค์ในสังคมไทยที่แสดงถึง “การซึมซับเพื่อสร้างใหม่” ซึ่งปรากฏในงานสังคีตศิลป์หลายแขนง เช่น การแสดงดนตรี “เงาะป่า” ที่ซึมซับจากวรรณคดี สู่การตีความและสร้างใหม่ที่ต่างจากเดิมได้ หรืองานดนตรีไทยสากลของสุนทราภรณ์ที่ซึมซับและตกผลึกในทางดนตรีไทยและดนตรีตะวันตก จนเกิดการผสมผสานเป็นผลงานที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น ซึ่งข้อสังเกตเหล่านี้มีนัยทางการศึกษาและการวิจารณ์ปรากฏอยู่ กล่าวคือ การศึกษาดนตรีและการวิจารณ์ปฏิเสธไม่ได้ที่จะกล่าวถึงบริบทในด้านต่างๆ

และผลจากการซึมซับทางวัฒนธรรมและเข้าใจในบริบทที่เกี่ยวข้องสามารถที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ในแง่มุมของความเป็นมาของความคิดได้ลึกซึ้งกว่าการใช้ประสบการณ์ตรงหรือความรู้สึกวิจารณ์ผลงานแต่เพียงอย่างเดียว

- 10.4 จากผลการวิจัยผู้รับพบว่า การซึมซับวัฒนธรรมและบริบทของงานศิลปะยังมีอยู่ในระดับต่ำ จึงทำให้การรับงานวิจารณ์ส่วนใหญ่เป็นการรับเพียงข้อมูลจากงานวิจารณ์เท่านั้น ซึ่งผู้รับยังมิสามารถแสดงทัศนะที่มีปฏิสัมพันธ์กับงานวิจารณ์ได้ ซึ่งหากผู้รับมีความเข้าใจบริบทและการซึมซับทางวัฒนธรรมก็สามารถจะแสดงความเห็นที่มีปฏิสัมพันธ์กับงานวิจารณ์ได้ ดังปรากฏในผลการวิจัยการรับฯ

11 นัยเชิงระเบียบวิธีวิจัย

แนวทางของสาขาสังคีตศิลป์ แสวงหานัยสำคัญต่างๆจากการเรียนรู้และสังเคราะห์จากประสบการณ์ของผู้รู้ ผู้แสดง ผู้สร้างงานต้นแบบ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ได้สามารถสังเคราะห์ประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ได้ โดยมีข้อสังเกตถึงแนวทางการวิจัยที่โดดเด่นในสาขาสังคีตศิลป์ คือ การจัดสัมมนาและการแสดงเพลงไทยสากลหลายครั้งที่มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกันซึ่งสามารถสังเคราะห์ประเด็นที่เกิดจากการวิจัยเชิงทดลองนี้ได้ เช่น “การตีความใหม่” การค้นพบตัวเองของศิลปิน วุฒิภาวะ ซึ่งนัยสำคัญจากประเด็นเหล่านี้นับเป็นการค้นพบและมีความสำคัญต่อการวิจัยและการวิจารณ์อย่างยิ่ง

- 11.1 โครงการฯ พยายามจะใช้วิธีการของการ “วิจัย” เข้ามาเป็นฐานให้แก่การสัมมนาทางวิชาการ และการแสดงดนตรี มีการประชุมเตรียมการโดยคณะทำงานถึง 9 ครั้ง มีการเชิญนักดนตรีรุ่นใหม่ เช่น อาจารย์นรอรุณ จันทร์กล่ำ มาเป็นกรรมการ และเชิญผู้รักสมัครเล่นที่รู้จักเพลงสุนทราภรณ์อย่างลึกซึ้ง เช่น ดร.วิษณุ วรัญญู มาเป็นกรรมการในการช่วยกันตั้งกรอบ การตั้งมโนทัศน์ว่าด้วย “การตีความใหม่” และ “การสร้างใหม่” ก็เกิดขึ้นจากการประชุมเข้มของคณะทำงาน อันนำไปสู่การเชิญนักร้องจาก “วงนอก” และการร่วมให้ความคิดเห็นในการตีความต่อหัวหน้าวงและนักร้องของกลุ่มสุนทราภรณ์ในการซ้อมใหญ่ นอกจากนี้ ยังได้มีการแสวงหาข้อมูลอันสำคัญด้วยการสัมภาษณ์ นักร้อง นักดนตรี และนักแต่งคำร้องรุ่นแรก ได้แก่ คุณมณฑนา โมรากุล ครูศรี ยงยุทธ ครูสมาน นภายน คุณช่อ่ม ปัญจพรรค์ และคุณสุภาณี พุกสมบุญ

- 11.2 ข้อค้นพบจากการสัมภาษณ์ที่กล่าวมาข้างต้นได้ข้อมูลใหม่มากมาย ซึ่งข้อมูลบางส่วนสามารถอธิบายความโดดเด่นของศิลปินได้ด้วย เช่น ความสามารถของคุณมณฑนาในการแสวงหาวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (self-instruction) ด้วยการเปล่งเสียงใต้น้ำ (underwater vocalizing) ความเข้มข้นในการซ้อมวงและนักร้องอันเป็นหน้าที่ของ assistant conductor คือ ครูศรี ยงยุทธ

- 11.3 การให้โอกาสศิลปินวิเคราะห์ตนเอง ซึ่งครั้งนี้เชิญคุณรวงทอง ทองลั่นธมมาวิเคราะห์ตนเอง (ดังที่ได้บันทึกไว้ในหนังสือ “เบิกฟ้า มัณฑนา โมรากุล” อันส่งผลและเชื่อมต่อการเสวนาการวิจารณ์การแสดงดนตรีจากงาน “เบิกฟ้า มัณฑนา โมรากุล” ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่เชิญนักแต่งเพลง อภิสิทธิ์ วงศ์โชติ นักดนตรี วาณิช โปตะวนิชย์ และทัศน นาควัชร ได้อภิปรายและแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความเห็น กิจกรรมเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยด้วย
- 11.4 มัณฑนาวิชาการ เป็นตัวอย่างของกิจกรรมที่เรียกได้ว่าเป็น “การวิจัยและพัฒนา” เพราะมีการวางกรอบความคิด มีการตั้งประเด็น มีการแสวงหาข้อมูล มีการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อหาแนวทางในการปฏิบัติ (การแสดงดนตรี) มีการถ่ายทอดข้อค้นพบจากการวิจัยไปสู่ผู้แสดง มีการสรุปผลและตีพิมพ์เผยแพร่ นอกจากนี้ สกว. ยังได้ขอให้ทำ “มัณฑนาวิชาการ” (ฉบับย่อ) อันเป็นการบรรยายและแสดงดนตรี ไปเสนอในการประชุมประจำปีของ สกว. (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) เพื่อเป็นตัวอย่าง (heuristic model) ในการนำวิชาการมาใช้ในการสร้างสรรค์

12 ปัญหาและอุปสรรค

- 12.1 กิจกรรมต่างๆ ของโครงการฯ ได้สะท้อนให้เห็นปัจจัยสำคัญของการวิจารณ์ คือ องค์ความรู้และความเข้าใจในหมู่ผู้สนใจ ซึ่งจำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นรวมทั้งการสร้างประชาคมในศิลปะแขนงนี้ จะต้องทำให้เกิดกลุ่มผู้ฟังที่เข้มแข็ง (เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ชื่นชมสุนทรภรณ์) ซึ่งโครงการฯ ก็ได้ทำกิจกรรมเหล่านี้มาโดยตลอด
- 12.2 ผลวิจัยการรับฯ ได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคีตศิลป์ทุกแขนงยังขาดความลุ่มลึกทางวิชาการดนตรีวิทยา ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐาน และในสถาบันการศึกษาเอง ก็ยังไม่สามารถตอบสนองความจำเป็นนี้ได้ดีพอ จึงส่งผลถึงการวิจารณ์ในที่สุด
- 12.3 อาจกล่าวได้ว่า กิจกรรมของโครงการฯ เป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้สร้าง-ผู้ฟัง-ผู้วิจารณ์ เสมือนทำหน้าที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งในหมู่ผู้ฟัง แม้จะอยู่ในระดับพื้นฐาน แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่จะทำให้ผู้รู้ในสาขาต่างๆ ได้พัฒนาต่อไป
- 12.4 แนวทางในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับ “ดนตรีศึกษา” นั้น มีจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยหลักการ แต่สามารถสังเคราะห์จากประสบการณ์ของผู้รู้ ผู้มีความสามารถ เช่นเดียวกับผลที่เกิดขึ้นจากการจัดสัมมนาและการแสดง แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นหลักวิชาได้ในหนังสือ “เบิกฟ้า มัณฑนา โมรากุล” อันเป็นตัวอย่างในการสร้างองค์ความรู้ของไทย และอาจนำไปใช้กับศิลปะประเภทอื่นเช่นศิลปะพื้นบ้านได้ด้วย
